

7. Дизендорф В.Ф. Немцы России: населенные пункты и места поселения. Энциклопедический словарь/Сост.: В.Ф.Дизендорф. – Москва, “ЭРН”, 2006. – 472 с.
8. Державний архів Саратовської області, Саратов, Росія (далі ДАСО). – Ф.1166. – Оп.1. – Спр.46.
9. ДАСО. – Ф.1166. – Оп.1. – Спр.48.
10. ДАСО. – Ф.1166. – Оп.1. – Спр.47.
11. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.41а.
12. Російський державний історичний архів, СПб., Росія (далі РДІА). – Ф.826. – Оп.3. – Спр.77.
13. Національний історичний архів Білорусі, м. Мінськ (далі НІАБ). – Ф.1781. – Оп.26. – Спр.1491.
14. Церковный Римско-католический указатель для Тираспольской епархии на 1879 год. – Саратов, 1878.
15. РДІА. – Ф.821. – Оп.145. – Спр.29.
16. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.598.
17. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.730.
18. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.861.
19. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.509.
20. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.573.

Баковецкая О. О. Римско-католическая церковь Восточной Украины в XIX веке

Статья посвящена исследованию истории появления и развития римско-католического общества Восточной Украины, а также строительства местных храмов в XIX веке. Определены ключевые этапы развития римско-католической церкви региона и количественный состав католиков. Проанализирован вклад отдельных личностей в становление и развитие костелов. Источниковая база данной работы основывается на архивных материалах Государственного архива Саратовской области (Россия) и ранее не использовалась украинскими историками. Это предоставило возможность автору ввести в научный оборот абсолютно новый массив фактологического материала.

Ключевые слова: Восточная Украина, колонисты, епархия, консистория, костел, ксендз.

Bakovetska O. O. Roman Catholic Church in Eastern Ukraine in the XIX century

The Article is dedicated to the study of history and development of the Roman Catholic society in Eastern Ukraine, as well as to the local church construction in the XIX century. The key periods of local Roman Catholic church development and the quantity of Catholics were detected. This Article analyses the contribution made by certain persons to formation and development of the Roman Catholic church. Source base of this work is based on archival materialah State Archive of Saratov Oblast (Russia) and has not been used Ukrainian historians. This provided a way for the author to enter into scientific completely new array of factual material.

Keywords: Eastern Ukraine, colonists, diocese, consistory, church, priest.

УДК 261.6(477.7)"18-19"

О. Ю. Бойков, Г. В. Додонова

РОЛЬ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ЖИТТІ БУРЖУАЗІЇ ТА СЕЛЯНСТВА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У даній статті розглядається позиція буржуазії і селянства Півдня України щодо ролі російської православної церкви в розвитку суспільних відносин наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., Оскільки в цей період відбувається процес модернізації суспільства, а ці основні верстви населення намагалися отримати можливість далі розвиватися у відповідності з традиційним для них життєвим укладом. Також аналізуються форми і ступінь впливу самої православної церкви на селянство і буржуазію в зазначений період.

Ключові слова: Російська православна церква, буржуазія, селянство

У сучасній Україні, особливо в південному регіоні, питання про релігійну приналежність не є принциповим. Проте релігія і церква як суспільні інститути продовжують відігравати важливу роль у соціокультурному житті. Мова йде не стільки про певні духовні потреби окремої людини. Майже кожен крок життя вже традиційно супроводжується обрядовими діями. Усе це зумовлено різними чинниками, зокрема звичайним прагненням людини до отримання безпеки і добробуту. Тож, кожна людина відповідно до свого характеру, певних національних традицій, рівня освіченості, виховання та соціального статусу буде визначати ступінь необхідності сприйняття релігійного фактору в своєму житті, а також в житті тієї суспільної верстви, до якої вона себе відносить.

Релігійний фактор досить часто був визначальним у ті переломні періоди суспільного розвитку, коли виникав конфлікт між верствами населення, інтереси яких, зведені до цивілізаційного масштабу, перетиналися навіть не стільки через економічні чинники, а тому, що ці верстви були різні за своєю сутністю та світорозумінням, у розумінні свого призначення в соціумі. У даному випадку йде про буржуазію та селянство.

Місто та село з одного боку завжди взаємодоповнювали одне одного, були схожі за ціннісними пріоритетами, але з іншого – все більше віддалялися за ступенем духовного розвитку, політичної та правової культури, були абсолютно різні у ставленні до такої основної економічної цінності як земля, коли

одні розглядали її як товар, інші – як засіб і гарантію збереження роду. Подібна ситуація характерна, в першу чергу, для західної історії. Західноєвропейська буржуазія намагаючись вибороти не лише соціально-економічне, політичне, але й ідеологічне домінування фактично створила нову конфесію – протестантизм, яка мала стати своєрідним базисом подальшого розвитку західної цивілізації. Селянство вбачало у релігії та церкві певну гарантію збереження традиційної патріархальної культури. Тож, роль релігії у суспільному житті по-різному визначалася відповідно і буржуазією, і селянством. Саме релігія і церква довгий час була для них важливим чинником соціокультурних трансформацій.

Одним з таких переломних періодів у вітчизняній історії можна вважати кінець XIX – початок XX століть, коли в Російській імперії також визріває подібний конфлікт, а значить і дещо схоже ставлення буржуазії та селянства до релігії та церкви. Особливим в даному контексті був південноукраїнський регіон, де унаслідок пістрявості етнічної та конфесійної структури населення питання ставлення до церковно-релігійних установ було неоднозначним.

Вивчення різних форм впливу релігії та ролі церкви, зокрема російської православної церкви, у житті населення українських земель здійснювалося у багатьох наукових дослідженнях як XIX – XX ст., так і сучасних. Серед значного доробку слід виділити праці М.Костомарова, М.Грушевського, В.Д.Бонч-Бруевича, В.І.Кизченко, Л.Іванова, Ю.Присяжнюка, Ф.Турченка, О.Ігнатуші, Я.Бойка, Є.Романенка та ін., в яких, досить різних за ідеологічним, науковим та методологічним контекстом, добре відображені історіографічні варіації розкриття даної проблеми в різні часи.

Водночас важливим моментом є дослідження особливостей сприйняття “державної” російської православної церкви в багатонаціональній та поліконфесійній Південній Україні на межі XIX – XX ст., коли відбувалася модернізація суспільства, а основні верстви населення – буржуазія та селянство свідомо чи несвідомо (як у свій час і в Західній Європі) намагалися вибороти право на подальші існування та розвиток у відповідності з традиційним для них життєвим укладом. Тож, метою даної статті є розгляд процесу розвитку буржуазії і селянства на Півдні України наприкінці XIX – початку XX століть у контексті їх взаємовідносин з російською православною церквою.

Роль церкви, зокрема православної, досить своєрідно оцінювалася буржуазією на Півдні України. Тут спостерігається багато суперечностей, що позначають відмінність поглядів цієї соціальної категорії від західноєвропейської буржуазії. Як і у всій Російській імперії, буржуазія розвивалася під контролем влади. Вона формувалася в основному з частини дворянства, яка займалася підприємницькою, промисловою діяльністю. На відміну від Заходу, буржуазія була дуже тісно пов'язана з селом, зокрема з поміщицьким землеволодінням. З іншого боку, відмінність російської та української буржуазії від західної полягала ще й у тому, що вона була більшою мірою залежна від змін у політичному курсі правлячого уряду, який був монополістом на ринку. Результатом цього стала достатня підтримка, зокрема російською буржуазією, існуючого режиму та чітко проявлявся консерватизм у поглядах на релігію [1, с. 18-21].

Такі риси були деякою мірою притаманні і буржуазії Півдня України. Проте тут існувала своя специфіка. Міста регіону були багатонаціональними. Цьому сприяв той факт, що промисловість розвивалася також за рахунок іноземних інвестицій, а значна кількість підприємців постійно проживала в південноукраїнських містах. Водночас значним був відсоток місцевої буржуазії, зокрема російської, єврейської, української, вірменської, грецької, яка була дуже тісно пов'язана з регіоном [2, с. 157].

Серед купецтва був значним відсоток вірмен, які, до речі, на відміну російської та української торгівельної буржуазії відчутно допомагали бідним одноплемінникам [3, с. 101]. У таких містах, як Одеса та Херсон, досить значним був відсоток єврейського населення. За результатами загальноросійського перепису 1897 р. у цих містах 30 % складали євреї [4, с. 47, 53]. У той же час по Півдню України міське єврейське населення складало 61,6 %, зокрема по Херсонській губернії – 69,4 % [1, с. 18-21]. У промисловій сфері було задіяно 37,2 % єврейського населення, а в торгівлі – 30,5 % [5, с. 58]. В Одесі на початку XX ст. більша половина торгівельних закладів належала єврейським підприємцям, які навіть перебили монополію на продаж зерна, якою до середини XIX ст. володіли грецькі купці [6, с. 116].

З одного боку, це зумовлювало пошук місцевою, зокрема православною буржуазією певної стабільності, якої можна було досягти підтримуючи політику держави і церкви, натомість отримуючи різними способами підтримку державних структур. Це проявлялося зокрема в галузі освіти. У тих школах, які відкривалися промисловою буржуазією для дітей робітників, насаджувався релігійно-монархічний світогляд для виховання добропорядних, вірнопідданих працівників [7, с. 25].

Але, з іншого боку, ліберально спрямована буржуазія виступала за реформи в державно-церковних відносинах, витіснення з суспільного життя негативних кріпосницьких пережитків у релігійній політиці держави. Крім того місцева буржуазія намагалася захистити власні інтереси, що призводило до формування “регіонального” патріотизму, і буржуазія досить гостро критикувала державну політику [2, с. 157-158].

Якщо характеризувати морально-етичні риси буржуазії Півдня України, то слід зазначити, що на відміну від фінансової буржуазії фактично всі вихідці з селянського, купецького та ремісничого середовища визначалися не тільки працьовитістю, бережливістю, але й релігійністю, що зумовлювало таку буржуазію активно займатися благодійницькою діяльністю. Особлива увага приділялася виробничій та технічній освіті населення [8, с. 184-185].

Таким чином, говорити однозначно про підтримку буржуазією Південної України російської православної церкви та її політики, особливо щодо неправославного населення, не можна. Швидше тут слід вказувати на нейтральне ставлення до офіційного православ'я (якщо виключити російський та український елементи). Ставлення до офіційної церкви з боку полінаціональної буржуазії можна визначати, певно, як ставлення до звичайної державної структури. Відповідно, православна церква розглядала російську та українську

буржуазію як осередок свого впливу та підтримки, а неправославну – лише як певне джерело вирішення власних матеріальних потреб.

Своєрідне ставлення до офіційного православ'я спостерігається і в селянському середовищі. На Півдні, як загалом і по всій Україні на зламі XIX – XX століть процес модернізації поглядів на релігію і церкву та на їх місце в процесі соціокультурного розвитку досить відчутно проявлявся в середовищі цього найчисельнішого стану суспільства Півдня України, зокрема українського селянства, кількість якого була переважаючою у порівнянні з іншими етнічними групами місцевого населення.[9, с.303].

Поняття “селянин” в українському варіанті мало чим відрізнялося від такого ж поняття в російському, білоруському, сербському, німецькому тощо. Селянин свідомо обирав життя сповнене важкої праці на землі, оскільки розумів, що саме через неї він може довести своє абсолютне історичне право на землю, а відтак і на власну історичну значимість в суспільстві. Селянська культура є чітким відображенням ідеї глибокого поєднання духовного та матеріального розуміння світу. На думку М.Грушевського саме селянство буде визначальним елементом політичного курсу майбутньої України [10, с. 62-163].

Водночас, селянин все сприймає з недовірою та із застереженням, не змінюючи при цьому своєї сутності. Тому патріархальність українського селянина, пов'язана з його глибокою індивідуальністю й ставала на заваді усім соціальним експериментам [11, с. 26]. Українська інтелігенція розуміла роль церкви в житті народу і намагалася своєю діяльністю формувати соціокультурні та інтелектуальні чинники відродження духовних традицій православ'я на Україні [12, с.71]. Однак селянська консервативність часто накладалася на історичні реалії життя, і тоді релігія українського селянина ставала викликом культурним чи цивілізаційним традиціям та новаціям оточуючого світу. Це проявлялося як у соціальному, так і в релігійному протистоянні.

Досить неоднозначне ставлення селянства спостерігалось і щодо православної церкви. Коли селянин йшов до церкви (особливо заможний), то тут проявлялася не тільки його глибинна віра у Бога, але й певні амбіційні моменти. Богобоязливу, шановану (бо багату) людину на селі могли обрати і старостою, а це вже хоч і невелика, проте влада, задоволення власних інтересів, спосіб накопичення ще більшого капіталу – як матеріальних статків, так і престижу [11, с. 27].

Водночас, селяни ставилися до власного місцевого храму переважно як до звичайної споруди, яку треба було тримати в чистоті, прикрашати і яка була предметом гордості тієї чи іншої місцини. В 60-90-х рр. XIX століття селяни витрачали на церковні потреби грошей на 30-40 % більше, ніж на освіту власних дітей [13, с. 222-223].

Селянин був загалом більш релігійним, аніж мешканець міста. Набожність селянина була давнішою за релігію, а тим більше державну релігію. Ще М.І. Костомаров зазначав, що українці є глибоко релігійним народом, який завжди зберігає в собі витоки релігії [14, с. 59].

Хоча на селі й досить часто посміювалися над священиком, однак несли йому продукти, гроші, адже треба було хрестити дітей, освячувати їжу, врожай. Крім того залежність від землі була досить вражаючою, адже саме врожай давав можливість вижити в досить складних соціально-економічних умовах. Саме тому, попри можливі конфронтації з місцевим духовенством, селяни у разі лиха в першу чергу зверталися до нього. Євген Чикаленко наводить приклад, який характеризує такі стосунки. У 1892 році на Херсонщині була посуха, а земля висохла настільки, що утворилися тріщини, а налякані люди ходили з процесіями, зверталися до духовенства з проханням провести молебні, щоб пішов дощ [15, с. 187].

Віра предків, у якій ще продовжували існувати певні язичницькі традиції, прикріплювала людину до землі, до праці – як певного божественного начала, з яким селянин зростався кров'ю у прямому і переносному розумінні. Ось чому різні християнські святі “відповідали” за конкретну сферу життя, сферу господарської діяльності тощо.

У той же час розвиток ринкових відносин на зламі XIX-XX ст., зростання соціальної диференціації на селі, посилення впливу куркулів, а з іншого боку – збідніння більшої частини сільського населення – все це призвело до розорення і пролетаризації села на Півдні України. Відповідно відбулися зміни і в духовному вимірі селянського світу. Розвиток товарно-грошових відносин, що стимулював збільшення індивідуалізму, устремління до наживи визначало падіння моральних устоїв села. Одним із негативних проявів багатонаціональності було те, що на Південь для праці на заводах і шахтах прибували люди, більш зацікавлені у заробітній платні, ніж у нормальних умовах праці. Відповідно найпоширенішим видом дозвілля, особливо молоді, було пияцтво, яке призводило не лише до масових бійок, але й до розбещення молодих селянок, які проживали поруч з підприємствами [2, с. 141].

Процес капіталізації став досить відчутним і в загальному ставленні селянства до релігії. Сільські священики на Півдні України скаржилися, що на свята люди працювали у полі, а також часто святкували весілля та хрестини [11, с.31]. З одного боку, давалася ознака стара, ще з дореформених часів, звичка вирішувати власні господарські та соціальні питання тільки у вихідні (адже в будні – робота на пана), а з іншого – це вже було проявом тих нігілістичних ідей, які неодмінно були присутні при впливі нового підходу до життя. Для того, щоб підтримати власний авторитет на селі, Російська православна церква відшукувала різні способи. Одним із них було отримання священиками, дяками чи псаломщиками початкової медичної освіти, оскільки “дяк – фельдшер, псаломщик – “брат милосердя”, які мають деякі медичні знання, будуть спроможні проникнути в будь-яку селянську родину, де тільки з'явиться хворий”. Вважалося, що вони будуть бажаними гостями в родині, навіть у такій, що вороже ставиться до православної церкви [16, с. 215].

Проблемою південноукраїнського села (як і по всій Україні), з якою намагалася боротися церква у пореформений період було пияцтво. І хоча православне духовенство активно пропагувало тверезий спосіб життя, алкоголізм залишався серйозною хворобою сільського ареалу. Якщо в містах, зокрема таких, як

Одеса та Миколаїв за активної участі духовенства створювалися "Товариства тверезості" [17, с. 224], то на селі подібні організації фактично навіть не отримували ніякого розуміння з боку населення. Єдині, хто міг певною мірою боротися з пияцтвом, це поодинокі прогресивні чи просто тверезомислячі священнослужителі або громади села, і лише стосовно окремих мешканців. Сільський шинок був не тільки осередком споживання алкоголю, але й місцем спілкування, де обговорювалися найважливіші справи і часто виписувалися газети, особливо у пореформений період [18, с. 146]. У шинку бували найповажніші люди села, зокрема церковний староста, священник тощо [19, с. 138-139].

Проте поступово священнослужителі, особливо нижчих рангів, стали все більше перейматися власними матеріальними потребами та проблемами політичного змісту, наслідком чого стало презирливе ставлення до селян, а згодом і прями утиски. У відповідь селяни навіть погрожували зректися православ'я і перейти "у штунду" [13, с. 236].

Отже, розглядаючи ставлення буржуазії і селянства Південної України до російської православної церкви можна підкреслити декілька характерних рис.

По-перше, таке неоднозначне ставлення до релігії та церкви формувалося у процесі становлення індустріального суспільства, коли виникла небезпека нівелювання традиційних цінностей того ж селянства та поступової асиміляції міської та селянської культур, причому не на користь останньої.

По-друге, буржуазія, яка була поліетнічною, позиціонувала себе щодо "державної" православної церкви виходячи з лише з власних матеріалістичних запитів. Церква ж розглядалася як ідеологічна та духовна основа державного механізму.

По-третє, селянство Півдня України було представлене різними етнічними групами, хоча з переважанням українського елемента. Однак завдяки цьому аспекту проявляється певний вплив європейських традицій, а у ставленні до інших конфесій південноукраїнське селянство визначалося більшою толерантністю. Водночас селянство, як і буржуазія, дещо практично підходило до відносин з офіційною православною церквою, сприймало її більше як державну установу.

Подібна тенденція щодо розуміння церкви і держави суспільством була схожою із тогочасним загальноєвропейським відображенням образу і держави, і церкви. Що ж до впливу самої російської православної церкви на буржуазію та селянство, то відчутно проявлялася східна, візантійська державницька традиція, що мала прояв і в міській, і в селянській психокulturі. Усе це позначало Південь України як досить особливий регіон у культурно-релігійному та суспільному плані.

Джерела та література

1. Бойко Я.В. Формирование этнической структуры и быта сельского населения Северного Причерноморья / Я.В. Бойко // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Запоріжжя, 2-4 жовтня 1997 р. – Ч.2 – Запоріжжя, РА "Тандем-У", 1997. – С.18-21.
2. Турченко Ф.Г. Південь України напередодні першої світової війни / Ф.Г. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта. – Випуск ХУІІ. – 2004. – С.127 – 162.
3. Крылов Н. В. Армяне Мелитополя / Н. В.Крылов, С. В. Москалев // Державна етнопонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 6–8 жовтня 2005 року / Під заг. ред. М. В. Дедкова. – Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. – С. 99-102.
4. Савенок Л.А. Соціальне обличчя Херсону наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами Всеросійського перепису 1897 р.) / Л.А. Савенок // Південний архів. Історичні науки. – 2003. - №12. – С.47 – 60.
5. Романенко Є. Формування українських національних партій на території Російської імперії на рубежі ХІХ – ХХ ст.: порівняльний аналіз / Є. Романенко // Київська старовина. – 2003. - № 3. – С. 30-35.
6. Соколовська Г. М. Греки Півдня України: історія та сучасність / Г. М. Соколовська // Державна етнопонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 6–8 жовтня 2005 року / Під заг. ред. М. В. Дедкова. – Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. – С. 114 – 116.
7. Кизченко В.И. Культурный облик пролетариата Украины в период империализма / АН УССР. Ин-т истории [Текст] / Кизченко В.И. – К.: Наукова думка, 1990. – 228 с.
8. Дариенко В.Н. Буржуазия пореформенная и постсоветская: сравнение бизнесинтересов и революционных притязаний / В.Н. Дариенко // Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Випуск 23. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С.183 – 195.
9. Національні процеси в Україні: історія та сучасність. Документи і матеріали. Довідник. – У 2 ч. / За ред. В.Ф.Панібудьласки. – К.: Вища школа., 1997. – Ч. 1. – 583 с.
10. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський – К.: Тов-во "Знання", 1991. – 240 с.
11. Присяжнюк Ю.П. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Ю.П. Присяжнюк // Укр.істор.журнал – 1999. - № 3. – С. 23 -33.
12. Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.) / Ігнатуша О.М. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 440 с.
13. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: монографія / Юрій Присяжнюк. - Черкаси : Вертикаль, 2007. - 638 с.
14. Костомаров Н.И. Две русские народности / Костомаров Н.И.; Бюро пропаганды худож.лит.союза писателей Украины. – К, Харьков: Майдан, 1991. – 72 с.
15. Чикаленко Є. Спогади (1861 - 1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк: Укр. Вільна акад. наук у США. 1955. – 504 с.
16. Бонч-Бруевич В.Д. Силы русского клерикализма / В.Д. Бонч-Бруевич // Религия и церковь в истории России (Советские историки о православной церкви в России [Сборник статей]) / Академия обществ. наук при ЦК КПСС, Ин-т науч.атеизма; [Сост. и авт. примеч. Е.Ф. Грекулов; Предисл. д-ра ист.наук А.М. Сахарова] – М.: "Мысль", 1975. – С. 207-216.
17. Иванов Л.М. Идеологическое воздействие на массы / Л.М. Иванов // Религия и церковь в истории России (Советские историки о православной церкви в России [Сборник статей]) / Академия обществ. наук при ЦК КПСС, Ин-т

науч.атеизма; [Сост. и авт. примеч. Е.Ф. Грекулов; Предисл. д-ра ист.наук А.М. Сахарова] – М.: “Мысль”, 1975. – С. 223 – 228.

18. Кимбалл А. Деревенский кабак как зародыш гражданского общества во второй половине XIX в. / А. Кимбалл // Общественные науки и современность. – 2004. - № 6. – С.137 – 146.
19. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть. Соціально-політичний портрет / Касьянов Г.В. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.

Бойков О. Ю., Додонова А. В. Роль Русской православной церкви в жизни буржуазии и крестьянства южной Украины в конце XIX – начале XX вв.

В данной статье рассматривается позиция буржуазии и крестьянства Юга Украины касательно роли русской православной церкви в развитии общественных отношений в конце XIX – начале XX вв., поскольку в этот период происходит процесс модернизации общества, а эти основные слои населения пытались получить возможность далее развиваться в соответствии с традиционным для них жизненным укладом. Также анализируются формы и степень влияния самой православной церкви на крестьянство и буржуазию в указанный период.

Ключевые слова: Русская православная церковь, буржуазия, крестьянство.

Boikov O. Yu., Dodonova G. V. Role of the Russian Orthodox Church in the life of the bourgeoisie and the peasantry South of Ukraine at the end of the XIX – at the beginning of the XX centuries

This article considers the position of the bourgeoisie and the peasantry of the South of Ukraine concerning to the role of the Russian Orthodox Church in development of public relations, because in this period the process of modernization of the society and the main layers of the population tried to get the opportunity to develop according to the traditional way of their life. The forms and degree of influence of the Orthodox Church to the peasantry and the bourgeoisie in this period are also explored.

Keywords: Russian Orthodox Church, bourgeoisie, peasantry.

УДК 94(477.63+477,7):271"18/19"

Н. М. Діанова

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті досліджено діяльність православних братств у південноукраїнських єпархіях, яка полягала у вивченні проблеми розкольників і різних протестантських течій, розповсюдженні місіонерської літератури та книг православно-просвітницького змісту, виданні спеціальних брошур і листків, відкритті парафіяльних бібліотек і народних читалень. З'ясовано, що основними методами місіонерської роботи духовенства були переконання, пропаганда православних істин, ізоляція православних від впливу іновірців, проведення морально-релігійних читань та бесід. Зазначено, що діяльність церковних братств не принесла очікуваних наслідків у місіонерській площині й чисельність розкольників і протестантів суттєво не зменшилась. Це зумовлено відсутністю коштів, належної підтримки суспільства, зміною духовних пріоритетів населення та певним розчаруванням у православної церкви.

Ключові слова: православні братства, церква, штундизм, місіонерство, просвітництво.

Кризові явища, які з кінця XIX ст. спостерігалися в Російській православної церкві, зумовили активізацію місіонерської роботи духовенства. Особливу загрозу для православ'я становили протестантські течії, привнесені на землі півдня України іноземними колоністами. Найбільш впливовим серед українського населення був штундизм, який приваблював своєю простотою та демократичністю. Для укріплення позицій православної церкви, посилення її впливу на духовне життя населення та активізації місіонерської роботи, під покровительством єпархіальних архієреїв були засновані православні церковні братства в Сімферополі, Одесі, Херсоні, Миколаєві та Катеринославі. Не зважаючи на вагомий внесок зазначених інституцій у розвиток православ'я у південному регіоні, їх діяльність належним чином ще не вивчена, що зумовлює актуальність поданої публікації.

Зазначена тема не знайшла належного висвітлення в історіографії. Дослідники зосереджували свою увагу здебільшого на історії православної церкви в цілому, побічно розглядаючи деякі аспекти діяльності православних братств. Прикладом може слугувати дисертаційне дослідження О. Тригуба, присвячене дослідженню історії Херсонської єпархії [1, с. 78-80]. Розглядаючи методи боротьби офіційної православної церкви із сектантством, автор зазначив певну роль у цьому процесі єпархіальних православних братств. Діяльності православного братства Св. Володимира, у контексті вивчення окремих аспектів історії Катеринославської губернії, торкалися сучасні дослідники О. Школьна [2] і В. Грибовський [3]. Проте автори не розглядали конкретні заходи, які здійснювали братства. в процесі своєї роботи.

Мета поданої публікації полягає у тому, щоб на основі залученої джерельної бази дослідити основні напрями, методи та результати діяльності православних братств у південноукраїнських єпархіях.

Православні церковні братства на півдні України були засновані для укріплення позицій православ'я та посилення його впливу на духовне життя населення. Одним із перших стало Олександрівсько-Невське братство, засноване 4 грудня 1868 р. у Таврійській єпархії при Сімферопольському кафедральному соборі. Його